

galmában egyesültek. Szerinte a falusi kispolgárság „a tünetek és nem a baj radikális orvoslását akarták elérni.“ (71.). Ez nem áll. Eörsi itt nyilván arra gondol, hogy a falusi kispolgárság a polgári rend alapján állott, csupán a földmagántulajdon általánosítását akarta, amivel szemben a bérmunkáselemek célja a szocializált nagyüzemi termelés lett volna. Ez annyira nem áll, hogy nemcsak az Achim pártjában tömörült szegényparasztok és földnélküli bérmunkások, de a szociáldemokrata keretben szervezkedő mezőgazdasági munkások is — amint az utóbbiakra vonatkozóan ezt Eörsi is hajlandó elismerni — tulnyomóan csak földosztást akartak s ezen kívül is elsősorban a feudális maradványok ellen küzdöttek. Így az 1897. évi budapesti szociáldemokrata földmunkáskongresszus elsősorban a látástól-vakulásig tartó jobbágyi munkaidő, a munkást hosszabb időre megkötő munkaszerződések, a természetbeni díjazás, a robotmunka megszüntetését, a feudális szellemű cselédtörvény hatályon kívül helyezését, a választójog demokratizálását és a szabadságjogok demokratikus kiterjesztését követelte. És az is történeti szükségszerűség volt, hogy a falusi bérmunkások tulnyomó nagy többsége földosztást követeljen és ne szocializált termelést, ellentétben a városi bérmunkásokkal, akik nem kívánnak kisiparosi sorsba „emelkedni“, hanem a szocializált nagyüzemi termelés hívei. A magyar falusi bérmunkás, ugyanakkor, amikor a nagyüzemi termelést csak feudális vonásokkal kevert munkabérvizony és munkajog alapján ismeri, olyan országban él, amelyben a kis parasztbirtok elterjedt üzemi forma. Ez a parasztbirtok, nem úgy, mint a kisiparos üzeme, legalább az önelátás bizonyos mértékét biztosítja tulajdonosa számára és a piaci hatásokkal szemben is ellenállóképesebb a földjára adék tényénél fogva, mint az ezeknek teljesen kiszolgáltatott kisipari üzem. A falusi bérmunkások látják ugyan, hogy a parasztbirtok is súlyos bajokkal küzd, de egyrészt még a vergődő parasztbirtok tulajdonosa is biztosítottabb existenciát jelent számukra, mint a munkanélküliségnek kitett bérmunkássors, másrészt pedig abban bíznak, hogy az ország demokratizálása, mely a parasztságnak is beleszólást enged az államhatalom gyakorlásába, a parasztbirtokot szilárd alapra fogja helyezni. (Szentmiklóssy Lajos)

A XVIII. SZAZADBELI DUBOS ABBÉ S A KÖRNYEZET- ÉS A FAJELMÉLET

Majd minden tudomány előfutárai között meghuzódik egy-egy hajdanvaló francia abbé, akinek történelmi jelentősége néha szinte felbecsülhetetlen a haladás történetében. A környezet *Taine* óta népszerű elméletének előfutárai közt ott találjuk *Dubos* abbét (1670-1742), akinek főműve a *Reflexions critiques sur la poésie et la peinture*. Ez a mű 1719-ben látott napvilágot. Számos eredménye ma már idejét multa; történelmi fontossága azonban kötelességünk ké teszi, hogy egy pillanatra megálljunk előtte.

„A dialektikus gondolkodásmód előírja — véli *Prenant* — hogy sohasse tévesszük szem elől az élőlény és a környezet bonyolult kölcsönhatásait. Az általános vélemény szerint az élőlény gyakran függetlennek

látszik környezetétől vagy legalább is messzemenően autonómnak környezetével szemben. A mechanista biológusok érdeme volt, hogy erélyesen ez ellen a közönséges felfogás ellen fordultak. Sikerült is szinte teljesen kiküszöbölniök a legtöbb kérdés vizsgálatából; csupán a legbonyolultabb kérdésekben leljük fel ismét számottevő nyomát: a variáció és az öntudat kérdésében.“ S Prenant mindjárt Le Dantecet idézi, a „szervezet-környezet komplexum“ fogalma kapcsán.

Nézetünk szerint azonban Alfred Adler elmélete dialektikusabb, ha egyesek számára talán tudománytalanabbnak tűnik is. Adler szerint, aki a lélektan feől közelítette meg a nagy kérdést: vajjon mi erősebb, az átöröklés ereje vagy pedig a környezet befolyása. Válasza ez: egyik sem! Az élőlény jellemző tulajdonsága éppen az, hogy mind az átöröklés, mind pedig a környezet változásaira bizonyos „választ“ ad. Ez a „válasz“ előre kiszámíthatatlan, imponderábilis, egyéni. Az öröklött tulajdonságok és a környezet csak *kondicionálnak*, de nem determinálnak. Két egyén ugyanolyan öröklött tényezők és ugyanolyan környezeti hatások közepette teljesen különböző „választ“ adhat, teljesen másképpen viselkedhetik... Adler tehát dialektikus, de nem determinista; mondhatnók: „kondicionalista“. (Ezt a „kondicionalizmust“ korunk orvosi és lélekorvosi gondolkodásában nem szokták soha eléggé kiemelni. Kretschmernél is fellelhető, többek között; nála bizonyos testi alkat bizonyos lelki jelleggel van *korrelációban*, de *nem* determináltsági viszonyban!) S itt talán eszünkbe jutnak a Kapital épp azon kommentátorai, akik a *bedingt* és a *bestimmt* szók közé éles határvonalat vonnak. „A létkörülmények kondicionálják (s nem: meghatározzák!) az öntudatot!“

Mindezek előrebecsátása után hadd lássuk most, mi is volt Dubos atya véleménye a környezeti hatások kérdéséről? A testes munka második részében van szó erről a fontos problémáról. A szerző abból indul ki, hogy a művészetekben különös virágzási és hanyatlási időszakokat észlelünk. Ennek a jelenségnek háromféle okai lehetnek: 1. szellemi okok (*causes morales*), 2. a polgárok jóléte, 3. anyagi természetű okok (*causes physiques*). Ez utóbbiak: elsősorban a klíma és a talaj.

Nem új dolog az éghajlat és a talaj hatásának tudni be az egyes embercsoportok között tapasztalható külső és belső, testi és jellembeli különbségeket. Hippokratesz és Arisztotelesz is irtak már erről. Ami Dubosnál új, az a hatás *miként*-jének tüzetes, ha ma már kissé kezdetlegesen is ható vizsgálata.

„Szellemünk jellege és hajlamaink nagymértékben függenek vérünk tulajdonságaitól, amely viszont szerveinket táplálja“, véli Dubos atya. Mármost mi befolyásolja vérünket? Elsősorban a levegő, főleg az a levegő, amelyet gyermekkorunkban, növekedésünk idején szivunk. A levegőt viszont mi befolyásolja? A Föld kigőzölgései, hangzik a válasz. Ha más a Föld összetétele, más a levegő; ha más a levegő, más a vérünk; ha más a vérünk, mások szellemi és lelki tulajdonságaink. Ha pedig Franciaországban az egyik nemzedék erősebb szellemi képességekkel és hajlamokkal bír, mint egy másik, akkor ennek az oka teljesen azonos azokhoz az okokhoz, amelyeknek következtében egyik esztendőben jobb, a másikban rosszabb a termés. Befolyik ebbe a nap közelsége vagy távol-sága, a szelek, amelyek más országok felől fujnak és egyéb hasonló okok. „Ahogy két, ugyanabból a növényből eredt mag két különböző tulajdonokkal bíró gyümölcsöt adhat, mihe'yt két különböző talajba vetik el őket, vagy ha ugyanabba a talajba vetik el őket, de két különböző esztendőben: így két gyermek is, akik teljesen

egyazon agyvelővel születik, két különböző emberré válik szellemi képességei és hajlamai dolgában, ha az egyiket Svédországban, a másikat pedig Andaluziában nevelik fel.“

Az anyagi természetű okokat tehát Dubos elsősorban klimatikusan, s még pontosabban: a légköri viszonyok segélyével igyekszik megmagyarázni. „A beszívott lég átadja tudónk vérének azokat a tulajdonokat, amelyekkel bír. De ugyancsak a levegő helyezi el a föld színén azt az anyagot is, amely a termékenység főtényezője... Az emberek megeszik a Föld által termelt gyümölcsök egyrészét, a többit pedig az állatoknak vetik eledelül, amelyeknek húsát azután saját testük anyagává alakítják át. Viszont a levegő tulajdonságai a forrásokra és a folyókra is átkerjednek a hó és az eső révén...“ S korát messze meghaladva, Dubos figyelmét megragadja az a körülmény, hogy bizonyos európai fővárosban az öngyilkosok 50:60 arányban a tél elején vagy végén követik el végzetes tetteiket. Vajjon miért? „Mert azon a vidéken egy északkeleti szél-fuvallat elsőtétíti az eget és még a legjobban megteremtett testet is érezhetően leveri.“

De Dubos abbének még ez sem elegendő bizonyíték; újabb és újabb bizonyítékokat keres. A honvágyra is kiterjed a figyelme, amelyet elrontott német szóval így emleget: *le Hemvé!* Ezt is kizárólag a levegőváltozással magyarázza. „A *hemvé* csak akkor lesz lelki bajja, ha előbb valóban testi nyavalyává vált már.“ Furcsa papi ember Dubos atya: minden lelki, szellemi tulajdonságot, ha török, ha szakad anyagi természetű okokra vezet vissza! Valóságos történelmi materialista *avant la lettre!*

A széles látókörű francia pap figyelme sok mindenre kiterjedt. Megvizsgálta azt a kérdést is, amelyet eddig alig is közelítettünk meg igazán tudományos felkészültséggel; ezt a kérdést fogjuk talán a legsürgősebben revízió alá venni a mai Európában. A nemzeti jellegek, a különböző népek jellemének különbözőségére gondolok itt; Dubos atya ezt a sokféle vátozatosságot is egyesegyedül az éghajlat különbözőségeire igyekezett visszavezetni. Az éghajlattól függ elsősorban az emberek küseje: „arcszínük, termetük, sőt még a hangjuk csengése is. S nem elegendő kijelenteni, hogy a külső a belsővel egy-azonos, ahogy Goethe hangoztatta; Dubos azt is tudni szeretné, vajjon *miért* van ez így? Ime a magyarázat: „Az agyi szervek vagy pedig az emberi test azon részei, amelyek... a szellemet meghatározzák, valamint az ember hajlamait, összehasonlíthatatlanul összetettebbek és finom művűbbek, mint a csontok vagy a termetet és a testi erőt meghatározó testrészek.“ „Így két meglehetősen különböző vérű ember, akik ennek folytán külsőleg is különböznek egymástól, még sokkalta inkább különböznek majd szellemi tekintetben. Hajlamaik sokkal erősebb eltérést mutatnak majd, mint arcszínük, vagy a derekuk.“

És itt olyan fontos érv következik, amely ma is felhasználható a különböző fajelméletekkel szemben. „Az éghajlat hatalmasabb, semmint a vér vagy az eredet (*le climat est plus puissant que le sang et l'origine*). A bizonyíték: bármely országban telepedtek is le idegenek, bizonyos számu nemzedék után teljesen hasonlóvá váltak az illető országok őslakóihoz! Pedig nem azoktól a népektől származnak...“

Ezekután nyilvánvaló, és Dubos jelenkor méltatói (*Lombard* francia, *Laurila* finn szerző) nem is mulasztják el megjegyezni, hogy szerzőnk számára minden legegyszerűbben a *causes physiques*-től, vagyis az anyagi természetű okoktól függ, s nem a *causes morales*-től. S ha a dolgok mélyére tekintünk, akkor a két ok-sorozat egymáshoz való viszonya egészen nyilvánvaló: *c'est le physique qui donne la loi au moral!* Vagyis magya-

rul: az anyagi természet határozza meg a szellemi természetet, szabja meg annak törvényeit, „s nem a szellemi természet határozza meg az anyagi természet törvényeit“ (*et non pas le moral qui donne la loi au physique*). Mindez pedig az idézett mű 310. lapján olvasható.

Érdekes különben Dubos atya anyagelvűségét Taine környezetelméletének csupán látszólagos anyagelvűségével vetni össze. Még a már idézett Laurila is úgy véli, hogy mind Dubosnál, mind Tainenél egyképpen a szellemi tények elanyagosításával, „materializáció“-jával állunk szemben. (A materializáció szót a spiritiszták szeretik használni; nemhiába mondják róluk igen helyesen, hogy ők a szellemvilág materialistái, akik csak akkor hisznek a szellemek létezésében, ha azokat meg is tapogathatják!) Itt Lauria nyilvánvalóan téved, s bizonyos tekintetben Taine sem egyéb, mint „anyagelvű“ — spiritualizta!

Mert vegyük csak szemügyre, hogyan analizál Taine, akinek híres mondása szerint „a bűn és az erény is csupán olyan termékek, mint a vitriol és a cukor“. La Fontaineről van szó, a híres verses mesék szerzőjéről? Taine előbb csak messziről kerülgeti La Fontainet és irodalmi természetét, mint ahogy a közmondás szerint a macska teszi a forró kásával. Előbb a francia tájról kezd igazi széplélek módjára elmélkedni, majd a Frankhonban szokásos könnyű eledelre tér át, azaz a táj terményeire. Csak ezután van szó a francia földet lakó emberekről, akiknek egyike La Fontaine. Eddig minden nagyon szép és érdekes; mind Taine, mind pedig gyanutlan olvasója abba a tévhitbe ringathatja magát, hogy teljesen anyagelvű magyarázóval áll szemben. Ez azonban teljesen látszólagos! Mert mihelyt La Fontaine lelkületére, valamint irodalmi műveire tér rá Taine, hirtelen ugrottunk egyet: átugrottunk egy keskeny, de annál mélyebb szakadékon. Egyszerre csak szellemi síkon találjuk magunkat, s a jeles kritikus már nem a „külső“ anyagi erőkkkel magyaráz, hanem a „nemzeti jelleggel“! Akkor pedig akár mindjárt „fajt“ is helyettesíthetnénk be a „nemzeti jelleg“ helyett! De hogy hogyan lesz a „külső“, anyagi természetű okokból valami szellemi, vagyis nagyképűbben szólva: az alépitmény hogyan is változik át tulajdonképpen ideológiává? — arról itt bizony szó sincsen! A nemzeti jelleg: adottság. Ez az adottság Tainenél nem következik egyenesen a „természeti“ okokból; az okfejtés kellős közepén bizonyos úr tátong. Ezt az úrt Dubos atya már a XVIII. század elején (jóval T. előtt) helyesen látta meg, és igyekezett is erejétől telhetően kitölteni.

Nyilvánvaló nekünk, mai embereknek, hogy az éghajlat nem elég-séges arra, hogy mindent ráalapozzunk, és a szellemi tényeket is reá vezessük vissza. De Dubos abbé érdemét ezért nem szabad lekicsinyelnünk. Ne kérdezzük hát mosolyogva a régen porladó tisztos francia paptól, vajjon hogyan is van az, hogy ugyanaz az ég borult valaha Szokratesz Athénja fölé, mint a mai tudatlan attikai kecskepásztorra; mégis, hol teremnek ma Görögországban a Szokrateszek? Hanem valljuk be inkább szép szerénnyen: Dubos után annyi esztendővel bizony még ma is bizonytalanul kérdezzük, hogyan is lesz a mennyiségből minőség, anyagi tényből szellemi tény? (*Brachfeld Ókvér*)

ROMAIN ROLLAND ÚJ KÖNYVE

Ezek az irások „az élet legkülönbözőbb alkalmából s az élet különböző óráiban keletkeztek“, tehát hiába keresnők az őket összekötő rendszert vagy előre megállapított tervet. Ez korántsem jelenti, hogy a könyvnek nincs vezérlő gondolata s hogy hiányzik belőle a világ egy-